

Openingstekst: R.M. Rilke,

Herbst

Die Blätter fallen, fallen wie von weit,
als welkten in den Himmeln ferne Gärten;
sie fallen mit verneinender Gebärde.
Und in den Nächten fällt die schwere Erde
aus allen Sternen in die Einsamkeit.
Wir alle fallen. Diese Hand da fällt.
Und sieh dir andre an: es ist in allen.
Und doch ist Einer welcher dieses Fallen
unendlich sanft in seinen Händen
hält.

Lezingen:

Jeremia 14, 7-10

'HEER, al getuigen onze wandaden tegen ons,
grijp toch in omwille van uw naam.
Talloze malen waren wij U ontrouw,
wij hebben tegen U gezondigd.
Bron van hoop voor Israël,
redder in tijden van nood,
waarom bent U als een vreemdeling in dit land,
als een reiziger die maar één nacht blijft?
Waarom bent U als een radeloze man,
als een soldaat die ons niet kan redden?
U bent toch in ons midden, HEER,
wij behoren U toch toe?
Laat ons niet in de steek.'
'De HEER zegt over dit volk:
Maar al te graag dwalen ze weg,
ze sparen hun voeten niet.
De HEER schept geen behagen meer in hen.
Nu brengt Hij hun wandaden in rekening,
nu bestraft Hij hun zonden.'

Lucas 18, 9-14

Met het oog op degenen die zichzelf rechtvaardig vinden en anderen minachten, vertelde Hij de volgende gelijkenis. 'Twee mensen gingen naar de tempel om te bidden, de een was een farizeeër en de ander een tollenaar. De farizeeër stond daar rechtop en bad bij zichzelf: "God, ik dank U dat ik niet ben als de andere mensen, die roofzuchtig of onrechtvaardig of overspelig zijn, en dat ik ook niet ben als die tollenaar. Ik vast tweemaal per week en draag een tiende van al mijn inkomsten af." De tollenaar echter bleef op een afstand staan en durfde niet eens zijn blik naar de hemel te richten. In plaats daarvan sloeg hij zich berouwvol op de borst en zei: "God, wees mij zondaar genadig." Ik zeg jullie, hij ging naar huis als iemand die rechtvaardig is in de ogen van God, maar die ander niet. Want wie zichzelf verhoogt zal worden vernederd, en wie zichzelf vernedert zal worden verhoogd.'

Overweging

Inleiding: De drie teksten van vanmorgen spreken redelijk direct tot de verbeelding.

De eerste poëtisch, de volgende voorstelbaar en een derde, best ingewikkeld. Juist daarom misschien dat er door veel kunstenaars schilderijen van werden gemaakt.

In de vallende bladeren uit het gedicht van Rilke herkennen we vooral het beeld van vergankelijkheid. Herfstig, - blad dat loslaat, op de grond valt en vergaat. Verval. Het klinkt angstig, onheilspellend, eindig. Maar in de laatste strofe lezen we de verrassende en troostrijke wending; tegenover allen die vallen ...staat de Ene, die niet valt: 'Maar Eén is er' - of wij nu falen of vallen, Gods handen vangen ons op. Handen als beeld van Gods liefde. Gods liefde die er altijd is; dat is hoopvol. Laten we dat beeld vooral vasthouden.

Ook de tekst waarin Jeremia een van de grote profeten van de Hebreeuwse Bijbel, een krachtig boetegebed uitspreekt, spreekt tot de verbeelding. Hij en andere profeten klaagden volop over het 'goddeloze gedrag' van de mensen tussen wie hij leefde.

Toch onderneemt hij voor de zoveelste keer een poging om er bij God op aan te dringen dat er verandering komt. Het gaat om een periode van extreme droogte in Juda die honger en andere ellende veroorzaakt. De droogte is enorm en er dreigt crisis. Hij pleit voor zijn volk door God ervan te overtuigen dat het volk toch redelijk haar best doet zich aan de regels te houden van het verbond met God. We moeten ons daarbij voorstellen dat in zijn tijd anders dan nu, er voor zowel extreme overvloed en vrede als schaarste, droogte, honger of oorlog geen andere verklaring voorhanden was dan de religieuze. In een ultieme poging, waagt Jeremia het God uit te dagen en vraagt hem z'n houding naar het volk aan te passen...

Hij blijft maar doorjammeren. Het woord Jeremiëren is hiervan afkomstig; een begrip aan de profeet zelf ontleend dus.

God geeft aan, dat hij er klaar mee is; zijn geduld is op. Keer op keer schendt het volk het verbond en God laat Jeremia weten niet meer te willen luisteren naar de smeekbeden.

Het is wel bijzonder op te merken, dat juist deze lezing vandaag op het rooster staat. Dit hoofdstuk 14 van Jeremia behandelt een fundamenteel probleem waar wij ook in onze tijd steeds verder toe worden uitgedaagd: klimaat en milieu. Er klinken rouwe uitingen van zelfbeklag. 'Al getuigen al onze wandaden tegen ons. Talloze malen waren wij u ontrouw - Waar laat Gij u vinden...?'

Zijn woorden klinken in onze oren misschien zwaar; in de eerste instantie. Toch kun je ze ook als progressief beoordelen. Vol verlangen kijkt Jeremia uit naar andere omstandigheden.

Dat verlangen is zijn gebedsintentie.

Zoals Jeremia toen klaagde over de droogte en vol overgave bidt, lopen wij juist vandaag eigenlijk dezelfde weg: de verkiezingen staan voor de deur en dat is een kans om ons verlangen kenbaar te maken, onze stem te laten horen. Vandaag zijn de straten van Den Haag gevuld met ik weet niet hoeveel mensen die samen opstaan voor klimaatrechtvaardigheid. Niet iedereen kan en wil daarheen, maar in gedachten lopen we mee met hen, die daar hun zorg over de toekomst van de aarde en al wat daarop leeft - tot uitdrukking brengen. Hun protest is als een gebed.

Bidden én demonstreren zijn verschillende manieren om verantwoordelijkheid te nemen. Wij verwachten niet dat God daarmee zichtbaar wordt in een bepaalde goddelijke gestalte, maar we willen blijven leven van de hoop, want dan kan de wereld van ons verlangen vorm krijgen.

Verlangen, bidden en protesteren horen bij elkaar. Verlangen is niet iets dat we zelf bezitten; het komt uit het diepste innerlijk van ons hart. Augustinus houdt ons voor dat we 'daarom altijd met volharding moeten bidden, niet met veel woorden of met veel spreken, maar met een groot verlangen. Het verlangen bidt altijd, ook als de tong zwijgt'. Vorige week kwam dit ook al even aan de orde bij de vrouw die onophoudelijk de rechter aan het hoofd zeurde om een uitspraak over haar zaak te bewerkstelligen. De aanhouder wint! Maar verlangen is niet hetzelfde als iets wensen. Wensen gaat over iets willen hebben, voldoen aan verwachtingen, of een doel bereiken. Iets wensen is gericht op het eigen ik. Verlangen is toewerken naar een visioen.

Straks zingen we een bewerking van 'het Onze vader' van Huub Oosterhuis. Dat is geen gezongen gebed om een betere wereld, dat zou wensdenken zijn. Deze tekst bezingt een betere wereld waar gerechtigheid er al is. Die wereld ontstaan vanuit het verlangen. Door toedoen van de mensen zelf die het lied van die nieuwe wereld, die hier en nu gestalte moet krijgen, blijven zingen! De Liefde van God voor ons is er altijd; In het lied gaat het over water, schoonheid en brood. In die heel concrete en alledaagse, herkenbare dingen wordt Gods genade zichtbaar.

Wat verbindt de lezingen van Jeremia en Lucas met elkaar? Ze lijken bij elkaar geplaatst te zijn vanwege het belang van boetedoening en inzicht in eigen tekortkomingen, verkeerde keuzes die steeds weer worden gemaakt, als basis voor de verhouding tot God. In beide teksten komt het erop aan hoe we bidden, want we zullen zien dat het ene gebed het andere niet is. De gelijkenis van de Farizeër en de Tollenaar spreekt daarbij sterk tot de verbeelding. Monique verwerkte in haar schikking de kernwoorden uit dit verhaal: de pauwenveer, spiegel en rozen als symbool voor de altijd aanwezige liefde van God. Dank daarvoor Monique.

Het mooie aan de parabel is voor mij dat het eigenlijk pure liturgie is; een oefening in omdenken. Zowel het moment waarop de gelijkenis wordt verteld als de parabel zelf. Het moment is te beschouwen als een stap voorafgaand aan het betreden van de Tempel. Een in- oefening voor het moment van de ontmoeting met de Eeuwige. Wie naar de tempel op weg is, moet weten waarvoor, waarnaar hij op weg is. En zal zich bewust willen zijn van hoe hij voor God wil verschijnen. Zoals mijn katholieke vriendinnetje vroeger niet mocht ontbijten en recent gebiecht moest hebben wilde ze mee mogen doen met de communie. Het verhaal gaat vanuit dat perspectief niet zozeer over 'naar de kerk gaan' maar over 'voor God verschijnen'; minder over je weekritme dan over je levensreis.

Barent Fabritius, De Farizeër en de tollenaar, *)

Zoals ik al aangaf zijn van deze gelijkenissen meerder bijzondere schilderijen gemaakt. Een schilderij van Barent Fabricius hangt in het Rijksmuseum en dan is er een beschrijving van een schilderij dat ik tot mijn spijt niet heb kunnen vinden, anders had ik het op de liturgie afdrukken. Het is een schilderij van Marius Richters, geboren en getogen in Rotterdam. Hij beeldt het verhaal af met een zeer eigen verwerking van de parabel die mijn persoonlijk aanspreekt. Ik kom erop terug, maar laten we eerst teruggaan naar de parabel zelf.

We weten hoe rijk het onderwijs van Jezus was aan metaforen, vergelijkingen en gelijkenissen. Als voorwaarde voor het verstaan daarvan, is het belangrijk te weten dat speciaal -Hij- ze vertelt en waarom Hij gerechtigd is zo te spreken. Het risico bestaat dat bij gebrek aan dat inzicht de bedoeling aan je voorbijgaat. Iedere keer worden in een gelijkenis aspecten uit het evangelie belicht waar we zelf niet opgekomen zouden zijn. Ze leiden ons binnen in de wereld van de manier waarop God kijkt. Er zijn meerdere punten van vergelijking en die maken deze gelijkenis tamelijk ingewikkeld. Twee personen staan bij elkaar: trots naast berouw, hoogmoed naast nederigheid; Jezus vergelijkt in de gelijkenis iemand die vergelijkt, met iemand die niet vergelijkt

De Farizeeër denkt dicht bij God te zijn en is ver van Hem verwijderd; De Tollenaar beseft hoe ver hij van God afstaat (door zijn eigen gedrag weliswaar), maar wat staat hij dicht bij God! Lucas portretteert de twee mannen raak met een enkele penseelstreek: Het is een intiem moment. De één, een Farizeeër, staat vooraan; hij is gewend om naar de tempel te komen. De ander een Tollenaar en hij zit op het laatste bankje. Redelijk onwennig in deze omgeving. Beiden bidden ze, maar verschillen ze in hun gebedshouding en in de aard van hun gebed. De Farizeeër bidt naar zich toe zou je kunnen zeggen. Tot 4 keer toe slaat hij zich op de borst over alle goede dingen die hij doet: Ik, ik, ik. Ja, hij is dankbaar, komt zijn plichten en verantwoordelijkheden na maar heeft verder niets nodig en hijzelf staat centraal in het gebed. De Tollenaar, de contrastfiguur in het verhaal komt met lege handen in de Tempel. Uit nood. Hij ziet in, dat hij op een doodlopende weg zit en wil zich distantiëren van het kwaad. Hij komt met een openhouding naar God en erkent zijn tekortkomingen. Maakt zijn verlangen naar een ander leven kenbaar en dat komt tot uitdrukking in zijn gebed. Dat gebed is redelijk wanhopig, heeft weinig woorden. Maar hij kwam naar de Tempel omdat hij de hoop nog niet opgegeven heeft. Hij zoekt naar verbinding met God op hoop van zegen. En dan is het God die die ruimte inneemt en zich tot de Tollenaar omkeert.

Wij worden er hierop gewezen dat de mening van de Farizeeër hemelsbreed kan verschillen met Gods overtuiging ten aanzien van mensen waar ook wij wel afstand van nemen. Want het is de Tollenaar die in de ogen van God rechtvaardig is.

Waar gaat het fout? De Farizeeër is ongetwijfeld een goed gelovig man, die zelfs meer doet dan van hem wordt verwacht. Het kan best zo zijn dat hij met recht trots is op hoe hij het allemaal voor elkaar heeft. Maar... Door in zijn gebed een oordeel uit te spreken over een ander: 'Gelukkig ben ik niet zoals die anderen ... als die tollenaar' meet hij zich een plek aan, die niet aan hem is. Hij sluit daarmee mensen uit. In de Joodse traditie is het rechtvaardig geoordeeld worden uiteindelijk een zaak van God, niet van de mens. Een mening mogen we allemaal hebben, maar een oordeel hebben over een ander is lang niet altijd aan ons.

Zo belangrijk als het in de mensenwereld kan zijn om je ik-grenzen te bewaken, in de mystieke ruimte van de Tempel, in de ruimte van je eigen hart, geef je jezelf aan de Eeuwige Trots mogen we zijn, fouten maken ook, maar mensen uitsluiten niet. De manier waarop Jezus met de tollenaar en ander zondaars omgaat draagt de boodschap van inclusiviteit in zich. Omgekeerd kan de tollenaar leren van de rechtschapenheid, de ethiek en het gedrag van de Farizeeër. We gaan straks met drie mooie beelden naar huis: ook al falen we, vallen we, dieper dan in Gods handen kunnen we niet vallen als we zijn ruimte opzoeken;

Kiezen tussen de Farizeeër en Tollenaar hoeven we niet want als we allemaal zouden kiezen voor de tollenaar, omdat we alles wat de Farizeeër zegt wel erg ikkering vinden, dan zouden we zomaar in het gebed terecht kunnen komen van: Dank 'u God, dat ik niet zoals de Farizeeër ben...'. ik wens nu toe dat u ze vast kunt houden!

Op de vraag wie wij zijn of willen zijn - om in termen van de gelijkenis te blijven als de Farizeeër of Tollenaar - , hoeven wij hier geen keuze te maken. Misschien komen we tot het besef dat beide levenshoudingen in ons verenigd zijn. Soms ligt het accent bij de een, dan weer bij de ander. Dit gezegd hebbend kom ik tot slot nog terug op dat derde schilderij van deze gelijkenis, geschilderd door Marius Richters. Daar valt als je goed kijkt op, dat beide hoofdpersonen een en hetzelfde gezicht hebben. Het blijkt dezelfde man te zijn in twee gestalten, waarin de schilder zichzelf heeft geportretteerd. Conclusie zou kunnen zijn dat geloven is: ruimte maken om te leren kijken zoals God naar mensen kijkt. Als we niet te snel oordelen, naar elkaar luisteren van elkaar leren, weten we onze plaats. Alleen dan kunnen we goede, betere keuzes maken en gerechtvaardigd naar huis, de toekomst ingaan....

Ik wens ons allen toe dat we dat de komende tijd kunnen inoefenen, nu, vanmiddag, 29 oktober en alle dagen.

Amen

Slottekst:

Dietrich Bonhoeffer

‘Niet de armoede van je hart moet je gebed bepalen, maar de rijkdom van het woord van God’

.

*)

Barent Fabritius, De Farizeeër en de tollenaar, voorgesteld in drie taferelen. In het midden knielt de Farizeeër voor het altaar, links verlaat de hoogmoedige Farizeeër met een duivel de tempel,, rechts verlaat de tollenaar de tempel met een engel.

Het doel maakt deel uit van een reeks parabels geschilderd voor de Lutherse kerk in Leiden.

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekklesialeiden.nl
info@ekklesialeiden.nl